

$$OA^2 = OB^2 = OC^2 = ON^2 = R^2,$$

$$\overline{OA} \cdot \overline{OB} = R^2 \cos \angle AOB = R^2 \cos \beta,$$

$$\overline{OC} \cdot \overline{ON} = R^2 \cos \angle CON = R^2 \cos \alpha,$$

$$\overline{OA} \cdot \overline{OC} = R^2 \cos \angle AOC = R^2 \cos \beta,$$

$$\overline{OA} \cdot \overline{ON} = R^2 \cos \angle AON = R^2 \cos \alpha,$$

$$\overline{OB} \cdot \overline{OC} = R^2 \cos \angle BOC = R^2 \cos \beta,$$

$$\overline{OB} \cdot \overline{ON} = R^2 \cos \angle BON = R^2 \cos \alpha.$$

Осы теңдіктерді ескерсек, онда соңғы теңсіздіктен төмендегі қатыс келіп шығады:

$$4R^2 + 2R^2(3 \cos \alpha + 3 \cos \beta) \geq 0 \Leftrightarrow \cos \alpha + \cos \beta \geq -\frac{2}{3}$$

Дәлелдемекшіміз де осы еді.

Қорытынды. Геометриялық есептерді шешуде тек бір алгоритммен шығару мүмкін емес, әр түрлілігімен ерекшеленеді, сондықтан барлық есептерді шешуге нұсқау беру мүмкін емес. Геометриялық есептерді шығару кеңістікте елестетуді, планиметрия, алгебра және тригонометриядан теориялық білімді талап етеді. Стереометриядан есептерді шығаруды үйретуде оқушыларға кеңістікте елестету қабілетін жетілдіруге және өзіндік білімін шыңдауға және есеп шығару дағдысын дамытуға сабақ үстінде көрнекі құралдардың, әр түрлі бағдарламаларды қолдануы сызбасын дұрыс салуына ықпал етеді.

Пайдаланылған көздердің тізімі

1. М.Д. Раманова. Геометриялық есептерді сызбасы бойынша жылдам шешудің тиімді жолдары. URL: <https://infourok.ru/geometriyali-esepterdi-sizbasi-boyinsha-zhildam-sheshudi-tiimdi-zholdari666160.html>.
2. В.А. Далингер. Есеп шығару арқылы стереометрияны оқыту әдістемесі: СПО-ға арналған оқу құралы. – 2 басылым, өзгерт. және толықт. – М.: Басылыс «Юрайт», 2017. - 9-13 беттер.
3. Э.Г. Готман. Стереометриялық есептер және оларды шешу әдістері. – М.: МЦНМО, 2006. – 7-11 бб.
4. А.А. Жалиева. Ұлттық бірыңғай тестілеудегі есептер. URL: <https://bilimdiler.kz/matematika/18584-ulityk-biryngay-testileudegi-stereometriya-esepteri.html>.

ӘОЖ 37.032: 37.036: 008

Құдабаева С.

Қорқыт ата атындағы ҚУ магистранты, Қызылорда қ., Қазақстан

E-mail: ana.kudabayeva@mail.ru

ЖАСОСПІРІМДЕРДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ-СЕМАНТИКАЛЫҚ САЛАСЫНА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГТЕРДІҢ ЫҚПАЛЫН ЗЕРТТЕУ

Аннотация. В данной статье дается характеристика понятия «ценностно-смысловая сфера» в психологической науке, на основе анализа особенностей подросткового возраста, который определяется как период интенсивного формирования системы ценностных ориентаций, влияющих на формирование характера и личности подростка. Описаны социально-психологические факторы, влияющие на формирование духовно-социального взаимодействия подростков со сверстниками, родителями и взрослыми. Характеризуется влияние социокультурной среды, средств массовой информации на формирование идеалов и ценностей подростков.

Выявлена необходимость коррекционной работы, направленной на формирование адекватной ценностно-смысловой сферы подростков, уделено внимание формированию социально значимых навыков, наиболее эффективной формой коррекции и профилактики которых являются групповые

тренинга. Также проведен сравнительный анализ ценностно-смысловой сферы подростков до и после проведения психологического тренинга.

Ключевые слова: подростки, подростковый возраст, ценностно-смысловая сфера, психологический тренинг.

Annotation. This article describes the concept of "value-semantic sphere" in psychological science, based on the analysis of the characteristics of adolescence, which is defined as a period of intensive formation of a system of value orientations that affect the formation of the character and personality of a teenager. Socio-psychological factors influencing the formation of spiritual and social interaction of adolescents with peers, parents and adults are described. The influence of the socio-cultural environment, mass media on the formation of ideals and values of adolescents is characterized.

The necessity of correctional work aimed at the formation of an adequate value-semantic sphere of adolescents is revealed, attention is paid to the formation of socially significant skills, the most effective form of correction and prevention of which are group trainings. A comparative analysis of the value-semantic sphere of adolescents before and after psychological training was also carried out.

Keywords: teenagers, adolescence, value-semantic sphere, psychological training.

Жасөспірімдік шақ мәселесіне сілтеме жасай отырып, ғалымдардың жасөспірімдік шақ туралы идеялары айтарлықтай ерекшеленетінін атап өткен жөн. Сонымен, заманауи халықаралық дәстүрде жасөспірімдер мен жастық шақ көбінесе бірлікте қарастырылады және «жасөспірім» деген жалпы терминмен белгіленеді. Әдетте, бұл кезең ерте (14-15 жасқа дейін) және үлкен (17-18 жасқа дейін) жасөспірімдерге бөлінеді. Психологиялық дәстүрдегі мұндай бөліну ішінара жасөспірімдер мен жасөспірімдер кезеңдеріне сәйкес келеді. Бұл жұмыста біз жасөспірімді 11 жастан 17 жасқа дейінгі кезең ретінде қарастырамыз.

Көптеген зерттеушілердің көзқарасы бойынша жалпы қабылданған ереже - бұл жасөспірімдік кезең тұлғаның құндылық-семантикалық саласын қалыптастыру тұрғысынан дамудың ерекше кезеңі екендігі. Жасөспірімдік кезеңде баланың өзін-өзі тануында сапалы өзгерістер орын алады, бұл жасөспірімнің құндылықтарын қалыптастырудың шешуші шарты болып табылады.

Жасөспірімдік шақ өтпелі кезең, сондықтан ол барлық жас кезеңдерінің ішіндегі ең қиыны және күрделісі болып саналатындығы баршамызға аян. Бұл кезеңнің негізгі мазмұны оның балалық шақтан ересектікке өтуі болып табылады [1, Б.240]. Жасөспірімдер психологиясының барлық жетекші зерттеушілері бұл жастың құндылық-семантикалық формацияларды қалыптастыруда сезімтал екенін айтады: яғни, өзінің дүниетанымдық ұстанымы, ересектік сезімі, ересек құндылықтарға бағдарлану, өзін-өзі тану және өзін-өзі анықтау жүретін кезең [2, Б.3].

Жасөспірімдік кезең - мінез бен жеке тұлғаның қалыптасуына әсер ететін құндылық бағдарлар жүйесінің қарқынды қалыптасу кезеңі. Бұл осы жас кезеңінде құндылық бағдарларын қалыптастыру үшін қажетті алғышарттардың пайда болуымен байланысты: қызмет аясы кеңейеді, сипаты сапалы өзгереді, саналы мінез-құлық негіздері қаланады, моральдық идеялар қалыптасады, жеткілікті моральдық тәжірибе жинақталады. Бұл адамның қоршаған шындықпен қарым-қатынасының ерекшеліктері мен сипатын анықтайтын және сол арқылы оның мінез-құлқын анықтайтын жасөспірім кезінде қалыптасқан құндылық бағдарлар.

Тұлғаның жасөспірімдік шақта әлеуметтенуі тек балалық шақтан дербес ересек өмірге өту ғана емес, жауапты әлеуметтік өмірге ену болып табылады. Жасөспірімдер ішінара бейсаналық, ішінара саналы түрде құндылық бағдарларды үнемі іздейді, өз өмірінің және басқа адамдардың өмірінің мәнін бірінші орынға қоюға және түсінуге тырысады.

Қазіргі жасөспірімдердің құрдастарымен, ата-аналарымен және маңызды ересектермен рухани және әлеуметтік қарым-қатынасқа түсетін уақыттары айтарлықтай қысқа. Оларда өзіне, басқаларға және ортақ іске жауапкершілікті қабылдаудың баға жетпес тәжірибесі бар, "іс жүзінде" жалпы мәдени құндылықтар мен мағыналардан тұратын сенімді қарым-қатынастарды қалыптастыру, бірлескен іс-әрекет жасау мүмкіндігінің жоқтығы байқалады. Өзі үшін, басқалар үшін және ортақ іс үшін жауапкершілікті алудың баға жетпес тәжірибесі бар, жалпы мәдени құндылықтар мен мағыналардан тұратын сенімді қарым-қатынастарды қалыптастыру, бірлескен іс-шараларға қатысу үшін мүмкіндіктер жоқ.

Қазіргі жасөспірімдердің құндылықтарын зерттеуде олардың қалыптасуына әсер ететін әлеуметтік-психологиялық факторларға ерекше назар аудару керек. Жасөспірім кезінде құндылықтарды қалыптастыруда отбасы мен құрдастар тобы ерекше рөл атқарады. Өтпелі кезеңнің сыни кезеңінде, құндылықтарды жаһандық қайта бағалау орын алған кезде, ата-аналармен қарым-

катынас, маңызды ересектермен қарым-қатынас стилі өзгереді, бұл жасөспірімнің құндылық бағдарларының жеке жүйесін дамыту мен құрудың маңызды факторына айналатын отбасы. Отбасы жасөспірімнің жеке қалыптасуының моральдық доминанттарын анықтайтын және оның құндылық бағдарларын дамытудың маңызды факторы болып табылатын ұрпақтар арасындағы мәдени білім беру байланысының негізгі арнасы ретінде әрекет етеді. Бұл жөнінде З.Ж.Жаназарова, Ж.А. Нурбекова зерттеулерінде: «Отбасы қоғамның негізгі әлеуметтік ұяшығы, онда адамгершілік, рухани, мәдени, физикалық дамуының негізі қаланады. Отбасында өмірлік бағдары мен құндылықтары, өзіне, өзге адамға, Отанға қатынасы қалыптасады», - делінген [3, Б.67].

Жасөспірімдер үшін көптеген достардың маңызы зор, бұл жалғыздықтан қорқуды, құрдастарына пайдасыз болуды көрсетеді. Әдетте, жасөспірімдер мұғалімдер тарапынан да, ата-аналар тарапынан да, сыныптағы құрдастар тарапынан қарым-қатынастағы қиындықтарға ұшырайды, соның салдарынан мінез-құлқында теріс өзгерістер болады. Жасөспірімдер белсенді өмір сүреді, бірақ ол белсенділік жағымсыз мінез-құлық арқылы жүзеге асырылады. Олар үшін «махаббаттың» құны өте төмен. Олардың махаббатқа деген қажеттілігі қанағаттандырылмаған. Отбасындағы, мектептегі түсініспеушілік жасөспірімді тығырыққа итермелейді.

Мәдениет қазіргі қазақстандық жасөспірімнің мұраттары мен құндылықтарының қалыптасуына үлкен әсер етеді. Соңғы онжылдықтарда әлеуметтік-мәдени ортаның жасөспірімнің құндылықтар жүйесін қалыптастыруға әсері бұқаралық ақпарат құралдарымен көбірек делдал болды. Бірқатар жұмыстар жеке тұлғаның құндылықтар жүйесін қалыптастыруға, ең алдымен электронды БАҚ-қа, теледидар, радио, сондай-ақ Интернетке әсер етуге байланысты мәселелерді қарастырады. Жеке тұлғаның "бұқаралық мәдениет" деп аталатын құндылықтарды енжар және сыни емес қабылдау мәселесіне ерекше назар аударылады. Экраннан келетін ақпаратты адам сыни тұрғыдан игере алмайтыны анықталды, бұл әсіресе жасөспірімдерге тән және олардың жас ерекшеліктеріне байланысты.

Тұрғынбаева Б.А., Таженова Г.С. пікірінше, қазіргі теледидардың құндылықтар жүйесі өзгертілген. Негізінен тұтыну құндылықтары, күмәнді моральдық және мәдени құндылықтар басым. Бұл, атап айтқанда, белгілі бір бағыттағы бағдарламалардың басым болуымен көрінеді (ойын-сауық, тек материалдық және анти-құндылықтарды насихаттау). Автор теледидармен байланыс нәтижесінде оның күшті әсеріне ұшыраған жасөспірімдердің құндылық жүйесі деформацияға ұшырайды деп мәлімдейді. Жалпы маңызды моральдық-адамгершілік құндылықтардың орнына жеке тәртіп пен тұтыну құндылықтары бірінші орынға шығады.

Көптеген жасөспірімдер өздерінің құндылықтар жүйесін теледидар ұсынатын үлгілерге сүйене отырып жасайды, бұл олардың құндылық бағдарларының жүйесін қалыптастыруға да, жалпы тұлғаға да кері әсер етеді [4].

Кейбір зерттеулерде басқаша пікір бар, оған сәйкес ақпараттық орта қатаң формациялар болып табылатын құндылық бағдарларына қарағанда мінез-құлықтың тұрақсыз сыртқы стереотиптеріне көбірек әсер етеді. Қазіргі заманғы БАҚ құндылық артықшылықтарын қалыптастырады, өйткені бүгінгі таңда ақпарат алу арнасын, формасы мен мазмұнын шектеусіз таңдау бұрыннан бар құндылықтарға байланысты. Дегенмен, автордың пікірінше, мұндай "бекіту" құндылық жүйесінің дамуының белгілі бір деңгейінде бекітуге ықпал етуі мүмкін.

Сондықтан қазіргі жасөспірімдердің құндылықтарын қалыптастыру үшін ең маңызды болып табылатын қазіргі қоғамның мәдени өмірінің салаларын (саясат, БАҚ, ғылым, өнер және т.б.) анықтау өте маңызды. Мұндай талдау жасөспірім өзінің жеке даму перспективаларын анықтайтын "мәдени көкжиекті" бағалауға мүмкіндік береді [5, Б.79].

Сонымен, қазіргі әлеуметтік-мәдени шындықтың идеалды үлгілері мен құндылықтары, бір жағынан, жасөспірімдердің құндылық саласының бағыты мен мазмұнын анықтайды, ал екінші жағынан, әртүрлі өмірлік жағдайлардағы мінез-құлықтың жалпы моральдық өлшемі болып табылады. Осыған сүйене отырып, біз жасөспірімдердің құндылық саласын идеалды үлгілерді талдау процесінде зерттеуге болады деп санаймыз. Бұл жасөспірім құндылықтар мен идеалды таңдауда бағдарланған қазіргі әлеуметтік-мәдени шындықтың маңызды саласын анықтауға мүмкіндік береді.

Жасөспірімдер көбінесе өз әрекеттерінде өздеріне сепімді болады, бұл осы жасөспірімдердің айналасында қалыптасқан көзқарасқа байланысты, өйткені олардың өздерінен басқа сүйенетін ешкімі жоқ. Сондықтан адекватты құндылық-семантикалық сфераны қалыптастыруға бағытталған түзету жұмыстары қажет [6, Б.210].

Түзету мен алдын алудың ең тиімді түрі – негізінен топтық тренингтер түрінде жүзеге асырылатын әлеуметтік маңызды дағдыларды қалыптастыру болып табылады. Ең перспективалы құралдардың бірі – әлеуметтік-психологиялық дайындық. Бұл тренинг барысында өзін-өзі

бағалаудың деңгейі артып, шешім қабылдау дағдыларыны қалыптасып, өзін-өзі анықтау және құндылықтарды дамыту пронестерінің ынталандырылатына байланысты. Сондай-ақ тренинг барысында мақсат қою, өз мүддесін қорғау және өзін және айналадағы жағдайды өзгерту қабілеті қалыптасады [5].

Осыған орай біз «Менің өмір жолым» тренинг бағдарламасын әзірледік, оның мақсаты жасөспірімдердің құндылық-семантикалық саласын психологиялық-педагогикалық қолдау болып табылады. Курс 10 тренингтен тұрады. Курстың соңында зерттеудің соңғы кезеңі жүргізілді, содан кейін барлық нәтижелер салыстырылды. Эксперименттік зерттеу барысында алынған нәтижелерді математикалық өңдеу әдістері ретінде біз екі жасөспірім тобының арасындағы айырмашылықтарды екі жолмен анықтауға мүмкіндік беретін Стьюденттің t-тестін қолдандық [7].

№ 1 кесте Д.А. Леонтьев бойынша «Өмірлік бағдарлар туралы тест мәні» көрсеткіштері негізінде тренингке дейін және одан кейінгі өмірлік бағдарлар туралы мән көрсеткіштерінің жоғары деңгейі бар жасөспірімдер топтарындағы айырмашылықтарды анықтауға арналған Стьюденттің t-тест мәндерінің жиынтық кестесі.

Шәкілдер	X	У	Тэмп
Мақсат	3,25	7,87824	1,650115
Процесс	3,375	6,469158	2,086825
(Үрдіс) нәтиже	0,5625	4,939214	0,455538
Мен-бақылау локусы	2,25	5,825232	1,545003
Өмір-бақылау локусы	3,75	4,86484	3,083349(p=0,01)
Өмірлік бағдар	9,6875	13,48935	2,872637 (p=0,05)

X — тренингке дейінгі өмірлік бағдарларын сезіну көрсеткішінің жоғары деңгейі бар жасөспірімдер;

У – тренингтен кейінгі өмірлік бағдарлары туралы жоғары мағыналы жасөспірімдер

$$t = \begin{cases} 2,1 (p \leq 0,05 \text{ кезінде}) \\ 2,9 (p \leq 0,0 \text{ кезінде}) \end{cases} \quad n=16$$

Кестеден көрінін тұрғандай, «Өмір-бақылау» шкаласы (t=3,08) мен «Өмірлік бағдарларының жалпы көрсеткіші» (t=2,87) шкаласы бойынша зерттелушілер үлгілері арасында айтарлықтай статистикалық маңызды айырмашылықтар бар.

«Өмір-бақылау локусы» параметрінің орташа мәні (маңыздылық деңгейі 1%) тренингтен кейінгі өмірлік бағдары туралы мағынасы жоғары жасөспірімдер тренингке дейінгі көрсеткішке қарағанда жоғары. Бұл тренингтен кейін жасөспірімдерде адамның өмірі саналы түрде бақыланатынына және оған шешім қабылдауға және оны жүзеге асыруға еркіндік берілгеніне деген сенімнің жоғарылауымен байланысты. «Өмірлік бағдарлардың жалпы көрсеткіші» параметрі бойынша орташа мән (маңыздылық деңгейі 5%) тренингтен кейін өсті. Бұл жасөспірімдердің өз өмірінің үдерісін қызықты, эмоционалды және мағынаға толы деп қабылдай бастағанын көрсетеді. Тренинг жұмысынан кейін оң нәтиже беретін «Өмір процесі және өмірдің эмоционалдық байлығы» параметрі бойынша тенденция анықталды. Бұл көрсеткіш жасөспірім үшін өмір процесінің қаншалықты қызықты екенін, эмоцияға және мағынаға толы екенін көрсетеді. Алынған нәтижелерге сүйене отырып, психологиялық тренингтердің тиімділігі туралы айтуға болады.

Бұл оқыту барысында жасөспірімдерде адам өмірі бірінші орынға шығатын шешімді еркін қабылдау және оны жүзеге асыру қабілеті сынды сенімдері қалыптаса бастайтынын айтады. Құндылық бағдарлары бойынша даралық құндылық топтарында айырмашылықтар бар, сонымен қатар этикалық құндылықтар топтарында да даму байқалады. Салыстырмалы сипаттамаларда біз тренингтерден кейін жасөспірімдерге: дербестік, күшті ерік-жігер, көзқарастың кеңдігі, өзін-өзі ұстай білу, жауапкершілік, өз пікірін қорғаудағы батылдық сипатталатынын байқадық.

Пайдаланылған көздердің тізімі

1. Петровский А.В. Проблемы формирования личности: избранные психологические труды. - Москва, Воронеж: Институт практической психологии, 1995 г.
2. Авдулова Т.П. Психология подросткового возраста: учеб. пособие для студ. учреждений высш. образования / Т. П. Авдулова. ... — М.: Издательский центр «Академия», 2019.
3. Жаназарова З.Ж., Нурбекова Ж.А. Әлеуметтік жұмыстарға кіріспе. Оқу құралы. – Алматы, 2015. – Б. 62-75
4. Тұрғынбаева Б.А., Таженова Г.С. Бүгінгі таңда жастарды медиаақпараттардың жағымсыз әсерінен сақтандыру – заман талабы // «Білім әлемінде» Алматы, 2018. -№3 (6) – Б.9-12
5. Дәулет А.С. Жоғары сынып оқушыларының конформды мінез-құлықтарының мотивациялық факторлары. - Педагогика ғылымдарының магистрі академиялық дәрежесін алу үшін даярланған магистрлік диссертация. : 6M050300 - Психология . — Қазак Ұлттық мемлекеттік педагогикалық қыздар университеті. — Алматы: 2020. — 101 б.
6. Камиева А.Г., Сапашева К. Х. Оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын дамытудағы сыныптан тыс жұмыстардың мүмкіндіктері // Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің хабаршысы. Ғылыми журнал. -№2, 2019. - Б.2008-2013
7. <https://psycabi.net/testy/256-test-smyslozhiznennye-orientatsii-metodika-szho-d-aleontev> Тест смыслов жизненные ориентации (методика СЖО), Д. А. Леонтьев.

УДК 37.04

Мағауова А.С.

доктор педагогических наук, профессор, академик МАНПО КазНУ им. аль-Фараби,
кафедра педагогики и образовательного менеджмента
Республика Казахстан, г. Алматы, magauova@mail.ru

ОПЫТ КАЗНУ В ПОДГОТОВКЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ ПАРАДИГМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье освещаются основные стратегии государственной политики Республики Казахстан в области инклюзивного высшего образования. Обосновываются основные проблемы и пути подготовки социальных педагогов в условиях реализации современной парадигмы инклюзивного образования. Освещаются опыт КазНУ по внедрению новых Образовательных Программ подготовки специалистов для работы в условиях инклюзивного образования. Особенностью представленных программ является компетентностный и междисциплинарный подход. В статье излагаются основные направления реализации Проекта ИРН АР 14872130 «Формирование профессионального самоопределения студентов с особыми образовательными потребностями (ООП) как национальная стратегия в области инклюзивного образования в Республике Казахстан», выигравшего Грант МОН РК.

Ключевые слова: инклюзивное образование; лица с особыми образовательными потребностями (ООП); инклюзивная среда; психолого-педагогическое сопровождение.

Abstract. This article highlights the main strategies of the state policy of the Republic of Kazakhstan in the field of inclusive higher education. The main problems and ways of training social teachers in the context of the implementation of the modern paradigm of inclusive education are substantiated. The experience of KazNU on the introduction of new Educational Programs for training specialists to work in an inclusive education environment is highlighted. A feature of the presented programs is a competency-based and interdisciplinary approach. The article outlines the main directions for the implementation of the Project IRN AR 14872130 "Formation of professional self-determination of students with special educational needs (SEN) as a national strategy in the field of inclusive education in the Republic of Kazakhstan", which won the Grant of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Key words: inclusive education; persons with special educational needs (SEN); inclusive environment; psychological and pedagogical support.